

POLJOPRIVREDA I TURIZAM NA SEOSKIM GAZDINSTVIMA VOJVODINE

Demirović Dunja¹, Radosavac Adriana², Subić Jonel³

Rezime

Jedan od primarnih razvojnih turističkih proizvoda Republike Srbije (i Vojvodine) je turizam ruralnog područja ili seoski turizam. Brojne negativne ekonomske, socijalne i demografske posledice na tim područjima (jednosmerne migracije stanovnika sela ka gradovima, nezaposlenost, siromaštvo i drugo) rezultat su zanemarivanja ruralnog područja (varošica, sela i salaša) u prošlosti. Poljoprivreda je prestala da bude glavni pokretač razvoja ruralne ekonomije, te je potrebno delovati uz pomoć različitih aktivnosti zasnovanim na potencijalima ruralnih područja, kao što su multikulturalnost sredine, povoljni geografski položaj, očuvana životna okolina, mogućnost proizvodnje zdrave hrane i slično. U ovom radu autori daju predloge kako se povezivanjem poljoprivrede i različitih oblika turizma i turističkih delatnosti na selu stvaraju nove poslovne šanse i doprinosi razvoju ruralnih područja. Autori zaključuju da se turizam ruralnih područja ne koristi u dovoljnoj meri kao sredstvo za aktiviranje i održivi razvoj ruralnih područja, iako mnoga od njih imaju brojne socio-ekonomske probleme koji bi na ovaj način mogli biti rešeni.

Ključne reči: poljoprivreda, turizam, seoska gazdinstva, integralni razvoj, Vojvodina

1. Uvod

Jedno od centralnih pitanja evropske politike u oblasti poljoprivrede i regionalnog razvoja odnosi se na vitalnost ruralnih područja i poljoprivrednih gazdinstava. Starenje i devastacija, ne samo perifernih ruralnih područja, degradacija njihovih

---

¹ Demirović Dunja, MSc, student doktorant, Univerzitet u Novom Sadu, Prirodno-matematički fakultet, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Trg Dositeja Obradovića 3, Novi Sad, Srbija, Tel. +381642686290, e-mail: demirovic.dunja2@gmail.com.

² Radosavac Adriana, Dr, Univerzitet Privredna Akademija u Novom Sadu, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment, Cvečarska 2, 21000 Novi Sad, tel. +38163271089, e-mail: adrianaradosavac@gmail.com

³ Subić Jonel, Dr, Institut za ekonomiku poljoprivrede, Volgina 15, 11000 Beograd, e-mail: jonel_s@iep.bg.ac.rs

prirodnih potencijala i sveukupnog okruženja, značajno utiču na ukupne promene u privrednoj strukturi evropskih zemalja i impliciraju specifične socijalne distorzije. Zemlje u tranziciji, čiji je privredni sistem decenijama bio zasnovan na marginalizaciji i iscrpljivanju poljoprivrede i ruralnih prostora, suočene su sa istim problemom: kako dugoročno osigurati održivost resursa ruralnih područja i obezbediti ravnopravne uslove za njihovo uključivanje u privredni razvoj.

Nove politike ruralnog razvoja fokusirane su na definisanje efikasnih mehanizama kojima bi se obezbedila koordinacija razvoja poljoprivrede i drugih delatnosti u ruralnim područjima u skladu sa principima održivog razvoja, a u cilju poboljšanja životnog standarda i kvaliteta života stanovništva. Dosadašnje iskustvo velikog broja zemalja pokazuje da glavni oslonac ruralnoj ekonomiji više ne može biti poljoprivreda, već širok spektar aktivnosti zasnovanih upravo na neaktiviranim potencijalima ruralnih područja (Bogdanov, 2007).

Bačka je druga po veličini geografsko-istorijska celina u Vojvodini. To je najveći i za poljoprivredu najpogodniji prostor u Srbiji i predstavlja sinonim za ratarsku proizvodnju. Povoljni prirodni i društveni uslovi pružaju seoskom stanovništvu mogućnosti za bavljenje različitim privrednim aktivnostima. Jedna od tih mogućnosti je ruralni turizam. Autori na primeru Zapadnobačkog i Južnobačkog okruga daju predloge za povezivanje poljoprivrede i različitih oblika turizma koji mogu doprineti razvoju ruralnih područja.

2. Metodologija

Osnovna hipoteza koja se proverava u radu može se formulisati na sledeći način: poljoprivreda i turizam su međusobno komplementarni i u dobro osmišljenoj interakciji mogu generirati ekonomski razvoj nerazvijenih područja. U radu je kritički analizirano trenutno stanje ruralnog turizma s posebnim osvrtom na Zapadnobački i Južnobački okrug u Vojvodini i uočiti problemi koji se javljaju prilikom bavljenja ruralnim turizmom. Ovo istraživanje nije pravljeno na temelju uzoraka, njegova svrha je analiza pomenuta dva okruga kao ruralno turističkih destinacija u ovom delu Vojvodine. Naglasak se stavlja na potrebu povezivanja poljoprivrede i različitih oblika turizma, jer ovaj rad pretpostavlja da se na taj način može najkvalitetnije izvršiti pozicioniranje okruga kao ruralno turističkih destinacija.

U izradi ovoga rada, autori su upotrebili teorijski rad na literaturi (analiza knjiga, časopisa, projekata) iz oblasti poljoprivrede, ruralnog turizma i ruralnog razvoja, internet stranice povezane sa temom turizma, internet stranice seoskih gazdinstava, kao i informacije dobijene od zaposlenih u turističkim organizacijama i sektorima poljoprivrede pomenuta dva okruga u Vojvodini.

Dalji korak, kao ideja ovog rada, je organizovanje terenskog istraživanja u pomenuta dva okruga i svih zainteresovanih seoskih gospodarstava koji se bave ili se žele baviti turističkom delatnošću orijentisanom na ruralni turizam.

3. Diskusija

3.1. Ruralni prostor Vojvodine

Od ukupno 465 naseljenih mesta u Autonomnoj pokrajini Vojvodina, 415 su seoska naselja. Oko 43% od ukupno oko 2.000.000 stanovnika živi u tim naseljima. Seoska gazdinstva su u ovom trenutku u procesu značajnih promena koje imaju uticaja na ruralni razvoj, kao i na svakog člana domaćinstva stavljajući ih u poziciju prilagođavanja radi ekonomskog opstanka.

U drugoj polovini 20. veka, seoska domaćinstva doživljavaju značajne promene. Promene u demografskim i socio-ekonomskim strukturama seoskog stanovništva su takođe imale uticaja na domaćinstva. Broj ukupnog i aktivno poljoprivrednog stanovništva je smanjen što dovodi do smanjenja broja aktivnog stanovništva u porodičnim domaćinstvima. Prosečno domaćinstvo je smanjeno zato što mladi odlaze u gradove u potrazi za boljim uslovima za život i rad, a sve to dovodi do promena u strukturi porodičnog domaćinstva i farmi (Tabela 1). Prosečno vojvođansko seosko naselje ima 2.200 stanovnika, a 22,94% njih imaju preko 60 godina. Zabrinjavajući podatak je da 87% od ukupno 415 naselja beleži negativan prirodni priraštaj. Negativan je u 38 od ukupno 45 opštine, što zajedno sa migracijama populacije iz sela u gradove ukazuje na neophodnost iznalaženja rešenja ovih problema.

Osnovna karakteristika seoskih gazdinstava u pogledu vlasničke strukture pokazuje da su ona mala i podeljena. Takva struktura ima negativan uticaj na obim poljoprivredne proizvodnje. Postojeći proces deagrarizacije i zakonskih mera ne pomaže mnogo uzimajući u obzir nasleđe i zakup. Ulaganja u poljoprivredu, pre svega melioraciju, nisu dovoljna i postojana. Sve ovo ima uticaja na seoska domaćinstva, a potom i na čitava ruralna područja. Poljoprivreda je i dalje osnovna privredna delatnost i glavni izvor prihoda. Međutim, nju odlikuje niska produktivnost i konkurentnost, visok nivo ekstenzivne proizvodnje sa niskim prihodima po domaćinstvu, gde su strane direktne investicije u poljoprivredu ispod 1%, od ukupnih investicija. Pored navedenih, bitne karakteristike ruralnih područja Vojvodine su i nizak nivo diverzifikacije ekonomskih aktivnosti i visoka stopa nezaposlenosti.

Zbog svega ovoga postoji potreba za dodatnim izvorom prihoda. Razvoj seoskog turizma je jedna od mogućnosti. Postoje prirodne predispozicije za takav razvoj, ali ne i dobro dizajnirane društvene aktivnosti. Tako na primer, od 415 seoskih naselja u Vojvodini, samo u 17 su delimično razvijeni neki oblici ruralnog turizma (Jelić et al., 2010; Andrić et al., 2010).

Razvoj sela obuhvata mnogo širu oblast od poljoprivrede, dometi politike razvoja sela prevazilaze farme i proizvođače. On se može shvatiti kao skup različitih socio-ekonomskih aktivnosti, definisanih ruralnom politikom, koje su usmerene na seoska područja. Suštinski, to su aktivnosti koje vode poboljšanju života i privređivanja na selu, a najčešće podrazumevaju: investicije u sredstva za poljoprivrednu proizvodnju i preradu, izgradnju i obnovu seoske infrastrukture, edukaciju i stručno

usavršavanje seoskog stanovništva, unapređenje seoskog turizma, promovisanje tradicionalnih i kulturnih vrednosti, zaštitu prirodne sredine i okruženja i slično.

Tabela 1. Ukupan broj stanovnika, domaćinstava i prosečan broj članova domaćinstva po popisu iz 2002. i 2011. godine, po okruzima AP Vojvodina

Table 1. Total population, households and average number of members per household census from 2002 and 2011 in districts of AP Vojvodina

Okrug	Ukupan broj stanovnika		Ukupan broj domaćinstava		Prosečan broj članova domaćinstva	
	2002.	2011.	2002.	2011.	2002.	2011.
Severnobački	200.140	185.552	74.359	70.939	2,69	2,62
Zapadnobački	214.011	187.581	74.627	69.366	2,88	2,70
Južnobački	593.666	607.835	207.848	222.164	2,86	2,73
Severnobanatski	165.881	146.690	61.396	57.127	2,70	2,69
Srednjebanatski	208.465	186.851	73.917	69.362	2,82	2,57
Južnobanatski	313.937	291.327	106.588	102.494	2,94	2,84
Sremski	335.901	311.053	111.222	105.985	3,02	2,93

Izvor: Republički Zavod za statistiku, Knjige popisa broj 003 i 019 (2011. i 2002. godina)

Osnovni problemi, koji već dugi niz godina usporavaju razvoj seoskih područja, vezani su za migraciju seoskog stanovništva u urbana područja, nepovoljnu starosnu strukturu seoskog stanovništva, nedovoljne investicije u razvoj sela i života na selu, kao i ustaljeno prepoznavanje poljoprivrede kao delatnosti koja se poistovećuje sa razvojem sela, zanemarujući ostale delatnosti koje doprinose njegovom razvoju, kapaciteti, infrastruktura, seoski turizam i slično (Nacionalni program poljoprivrede Srbije 2010-2013).

3.2. Turizam na seoskim gazdinstvima Zapadnobačkog i Južnobačkog okruga AP Vojvodine

Zapadnobački i Južnobački okrug spadaju u najveće i za poljoprivredu najpogodnije prostore ne samo u Vojvodini, već i u Srbiji. Istovremeno, ovo je područje koje naseljava veliki broj nacionalnosti. Ova dva okruga imaju relativno mali broj naselja. Preovlađuju velika, međusobno udaljena sela, zbijenog, panonskog tipa. Odlikuju se širokim pravim ulicama, lepim kućama, prostranim dvorištima. Stare panonske kuće imaju karakterističnu fizionomiju, koja se ogleda kroz tri karakteristična elementa: trem, fasada i zabat. I ovaj prostor kao i drugi ruralni prostori u Vojvodini i Srbiji beleži pad broja domaćinstava i članova u njima. Zvanični podaci o broju domaćinstava su dostupni preko popisa stanovništva i poljoprivrede iz 1991., 2002. i 2012. godine (Tabela 2).

U *Planu strategije ruralnog razvoj Srbije* za period od 2009. do 2013. godine klaster analizom su identifikovane četiri homogene grupe opština - regiona, kao reprezentativni tipovi ruralnih oblasti u Srbiji. Ovako formirane grupe opština - regiona se mogu koristiti za identifikaciju specifičnih prednosti i slabosti ovih

oblasti kao i za izradu odgovarajućih strategija i efektivnih politika i mera za njihov razvoj.

Tabela 2. Ukupan broj poljoprivrednih gazdinstava u Zapadnobačkom i Južnobačkom okrugu i broj domaćinstava koja se bave turizmom

Table 2. Total number of farms in the West and South Backa District and number of households engaged in tourism

Opština	Broj poljoprivrednih gazdinstava*			Broj poljoprivrednih gazdinstava koja se bave turizmom**
	Popis 1991. godine	Popis 2002. godine	Popis 2012. godine	
Zapadnobački okrug				14
Sombor	13632	10888	8.396	
Apatin	4629	3800	2.291	
Kula	6479	4547	3.889	
Odžaci	6642	4853	3.761	
Južnobački okrug				35
Bač	3490	2531	1.835	
Bačka Palanka	8645	6482	5.352	
Bački Petrovac	3405	2484	1.661	
Bečej	5475	3985	2.814	
Beočin	1638	1349	1.082	
Srbobran	2412	1661	1.941	
Vrbas	4606	3312	3.289	
Žabalj	4138	3662	4.468	
Novi Sad	15085	10431	5.173	
Titel	3061	2655	2.200	
Temerin	3120	2393	1.774	
Sremski Karlovci	585	494	278	

Izvor: * Republički zavod za statistiku, *Knjige popisa broj 017 i 018 (1991. i 2002. godina)*;
 **<http://www.selo.co.rs/>

Od ukupno 16 opština u ova dva okruga u Bačkoj, 13 je po strategiji svrstano u Region 1. Ovaj region nosi naziv "Visoko produktivna poljoprivreda i integrisana privreda", a karakteristike regiona su: povoljni zemljišni i klimatski uslovi kao i odgovarajuća struktura poljoprivredne proizvodnje kojom dominiraju delatnosti sa intenzivnijim korišćenjem kapitala u odnosu na druge ruralne oblasti Srbije. U poređenju sa ostalim delovima Srbije, ovaj region poseduje adekvatno razvijen ljudski potencijal, izraženo preduzetništvo, dovoljno diverzifikovan sektor industrije i dobro razvijenu fizičku i ekonomsku infrastrukturu, a kao posledica toga ovaj region ima povoljnije društveno ekonomske pokazatelje ukupnog ekonomskog razvoja, integrisaniju i napredniju privredu. Prema Planu ove strategije diverzifikacija privredne delatnosti van gazdinstva bi omogućila stvaranje mogućnosti za zapošljavanje i stvaranje bogatstva ciljnoj kategoriji ruralnog društva, koja po svemu sudeći ne bi mogla da obezbedi održivu ekonomsku opravdanost u poljoprivrednoj delatnosti, što je u stvari slučaj sa velikim delom ruralnog društva u

Srbiji. Potencijal za diverzifikaciju delatnosti u ruralnim oblastima leži u samoj srži savremenih tendencija ka specijalizovanim proizvodima i tržištima izvan konvencionalnog lanca prehrane, u različitim oblicima turizma i rekreacija, lokalnim zanatima, tradicionalnim receptima i ugostiteljskim objektima, i drugim oblicima roba i usluga koji odražavaju želje modernih potrošača za stvarnim promenama u proizvodima i uslugama, kao i turističkim destinacijama. U tom smislu, postoje mogućnosti za mikro i mala preduzeća na polju pružanja usluga u ruralnim oblastima, zanatske proizvodnje, prerade tradicionalnih jela manjeg obima, akvakulture, novih poslovnih poduhvata kao što su organska proizvodnja i proizvodnja biogoriva. U okviru mere diverzifikacije, za sprovođenje je odabrano četiri pod-mere, i to: (i) diverzifikacija i razvoj delatnosti na gazdinstvu (turizam na gazdinstvu, pčelarstvo, lekovito i aromatično bilje, ukrasne biljke); (ii) lokalni zanati i mala preduzeća; (iii) seoski turizam; (iv); akvakultura (Plan strategije ruralnog razvoja, 2009).

Kako se vidi potreba povezivanja poljoprivrede sa turizmom, neophodno je istaći karakteristike Zapadnobačkog i Južnobačkog okruga koje mogu imati znatan uticaj na razvoj ovog područja. Osnovne turističke atraktivnosti Zapadnobačkog okruga bitne za turizam u seoskim sredinama su: Dunav i okolina sa posebnim akcentom na Specijalni rezervat prirode „Gornje Podunavlje“, kanalska mreža, termo-mineralne vode; šume, lovišta, poljoprivedno zemljište; dominirajuće srpsko stanovništvo sa značajnim grupama Mađara i Hrvata; grupa salaša kod Sombora; očuvana folklorna arhitektura i drugo. Osnovne turističke atraktivnosti Južnobačkog okruga bitne za turizam u seoskim sredinama su: Titelski breg; Dunav i vodene površine uz njega, kanalska mreža, kvalitetno zemljište, intenzivna poljoprivredna proizvodnja; bogata istorija; dominirajuće srpsko stanovništvo sa značajnim mađarskim, slovačkim i rusinskim prisustvom; skupine salaša kod Čeneja, Srbobrana i Bečeja, seoska arhitektura, manastiri Kovilj i Bođani; tvrđava u Baču; poznate seoske manifestacije i drugo. Regija ima najveći potencijal kada je u pitanju turistička tražnja. Novi Sad, kao drugi po značaju urbani centar Srbije, ima veliku emitivnu moć. Takođe, grad privlači veliki broj turista i poslovnih ljudi, od kojih se deo može usmeriti u okružujući ruralni prostor.

Povoljni prirodni i društveni uslovi pružaju seoskom stanovništvu mogućnosti za bavljenje različitim privrednim aktivnostima. Jedna od tih mogućnosti je ruralni turizam. Ravničarski teren je vrlo pogodan za praktikovanje sportsko-rekreativnih aktivnosti, čije je upražnjavanje olakšano zbog malih nagiba terena. Pešačenje i biciklizam, kao najrasprostranjenije sportsko-rekreativne aktivnosti na putovanjima, mogu se promovisati kao važne aktivnosti u okviru ruralnog turizma. Bačka raspolaže vodotokovima koji se mogu značajnije iskoristiti u razvoju ruralnog turizma. Najveću vrednost ima međunarodna reka Dunav, kao i manja jezera (Tikvara, Provala...) Posebno se ističe sistem kanala Dunav-Tisa-Dunav. Kanalska mreža u perspektivi predstavlja bitan atraktivni potencijal južne polovine Bačke.

Na prostranoj ravnici ova dva okruga živi više vrsta životinja i ptica. Neke su interesantne za lov, ali ima i takvih koje su zakonom zaštićene. Ova dva okruga, naročito Zapadnobački, na svojoj teritoriji imaju poznata lovišta koja posećuju

brojni turisti (lovište "Kozara", Bački Monoštor; "Apatinski rit", Apatin; "Kamarište", Odžaci; "Plavna", Bač, "Koviljski rit", kod Novog Sada). Seosko domaćinstvo ili salaš ne može da se zamisli bez prisustva domaćih životinja.

Brojna sela se nalaze u blizini vrednih i poznatih kulturnih i istorijskih spomenika koji bi mogli biti interesantni za ekscurzije. Kulturne vrednosti, takođe, imaju tradicionalne zgrade, proizvodi starih zanata, ručno rađeni proizvodi, narodni običaji i slično.

Seoske kuće su vrlo malo iskorišćene za potrebe turizma. Izdavanje soba, osnovna je karakteristika seoskog turizma u centralnoj Srbiji. Pored izdavanja soba u seoskim kućama, potrebno je renovirati stare objekte. To je posebno značajno kada se ima u vidu da su sela depopulaciona područja gde postoji veliki broj neiskorišćenih kuća. Pored pružanja ugostiteljskih usluga smeštaja, vrlo interesantna mogućnost je korišćenje seoskih kuća za pružanje usluga hrane i pića u formi restorana tradicionalne narodne hrane, ribljih, lovačkih i drugih vrsta restorana. Treća značajna uloga seoskih kuća, ogleda se u njihovoj „izložbenoj“, „ekspozicijskoj“ funkciji. Svako selo moglo bi da ima svoj muzej hrane, vina, starih alata, zanatskih proizvoda, arheoloških eksponata, galerije lokalnih umetnika i slično. U tom smislu, stare kuće su idealne za prodavnice suvenira, zanatskih proizvoda, ali i za turističke informativne centre.

Manifestacije koje se održavaju u selima Zapadnobačkog i Južnobačkog okruga najčešće se karakterišu etnografskim, privrednim i zabavnim motivima. Neke od brojnih manifestacija su: „Susreti u Pivničkim poljima“, „Bogatstvo naših sela“, „Haiku festival“, „Svadba - nekad i sad“ i brojne druge. Gastronomski proizvod može prožimati svaku vrstu turizma na prostoru ova dva okruga, ali posebnu ulogu igra u ruralnom turizmu. Pored služenja tradicionalnih jela u seoskim domaćinstvima, turisti se mogu uključiti i u njihovo pripremanje. Ponuda može uključivati, aktivno pripremanje dnevnih obroka, zimnice ili mesnih prerađevina, ili pasivno posmatranje procesa pripreme (Stankov, 2007).

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srbije od 2006. godine merama ruralnog razvoja podstiče i podržava razvoj seoskog turizma u Srbiji, kao i diversifikaciju ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima. Podsticajnim sredstvima se podržavaju investicije kojima se podstiče razvoj seoskog turizma, kao i proširenje i unapređenje ekonomskih aktivnosti na selu, kao što su:

1. Izgradnja i adaptacija objekata po ugledu na autentične seoske kuće: salaši, vajati i ostali prateći objekti;
2. Restauracija autentičnih objekata na selu – vodenice, vinski podrumi, valjarice...;
3. Nabavka opreme za bogaćenje sadržaja u ponudi seoskog turizma, promociju seoskog turizma, manifestacije koje neguju udruženja žena u seoskim područjima, kao i aktivnosti koje su usmerene na zapošljavanje žena u seoskim područjima i
4. Nabavka repromaterijala, sirovina i neophodne opreme u cilju održavanja starih, tradicionalnih zanata, veština, rukotvorina i aktivnosti.

Pravo na korišćenje podsticajnih sredstava imaju: fizička lica - nosioci poljoprivrednih gazdinstava, preduzetnici, zemljoradničke zadruge, crkve i manastiri, udruženja građana i stručne poljoprivredne službe.

Najveći iznos odobrenih sredstava za razvoj ruralnog turizma realizovan u Južnobačkom okrugu (48%), potom u Zapadnobačkom (24%) i Južnobanatskom okrugu (14%). Ukupno realizovana sredstva za region Bačke čine 74%. Tako visok procenat u poređenju sa 26% sredstava koja su realizovana u Sremu i Banatu zajedno može se objasniti postojanjem tipičnog autohtonog poljoprivrednog domaćinstva u ovom regionu koji se zove salaš. Obnovljeni i renovirani salaši su postali jedinstveni ruralni turistički proizvod koji je pozicioniran na turističkom tržištu Srbije. Međutim, ova sredstva nisu dovoljna za razvoj ruralnog turizma, ali su svakako dobar podsticaj. Članovi seoskog domaćinstva koji žele da se bave ruralnim turizmom suočavaju se sa brojnim preprekama i problemima čijem rešavanju se mora pristupiti u što skorijem roku. Brojni problemi se javljaju prilikom primene *Pravilnika o kategorizaciji* iz razloga što Pravilnik nije uzeo u obzir specifičnost seoskog turizma i seoskih domaćinstava. Turizam predstavlja dopunsku delatnost domaćinstava dok im je poljoprivredna primarna. Iz tog razloga nema namenski građenih turističkih objekata koji bi mogli da se kategorizuju prema pomenutom pravilniku. Zato je neophodno uskladiti Pravilnik sa realnim stanjem na selu i omogućiti domaćinstvima da u turističku ponudu uvrste stare izgrađene objekte koji po vazećem Pravilniku nisu mogući da se kategorizuju. Takođe javlja se i veliki problem kod naplaćivanja turističkih usluga od strane domaćina posetiocima jer je obavezna fiskalizacija. S obzirom da seoska domaćinstva prodaju svoje proizvode turistima ona su duplo oporezovana jer im se dodatno oporežuju već oporezovani poljoprivredni proizvodi. Zbog prethodno pomenutih razloga sve više domaćinstva se bavi seoskim turizmom na crno (Okrugli sto : Ruralni turizam, 2010). Domaćinstva koja raspolažu malim površinama poljoprivrednog zemljišta, uspevaju da ostvare samo osnovna novčana sredstva za život. U velikoj su zavisnosti od tržišnih i prirodnih uslova, te ponekada nisu u mogućnosti da otpočnu novi ciklus proizvodnje. Stoga je značaj razvoja ruralnog turizma nesumnjiv. Naročito zato što se kroz razvoj tih delatnosti i njegovim uklapanjem u ruralni prostor postižu mnogobrojni privredni i neprivredni efekti koji utiču kako na razvoj poljoprivrednih gazdinstava, tako i na razvoj celokupne lokalne zajednice. To se ogleda, pre svega, kroz:

- *Razvoj nedovoljno razvijenih područja* kroz njihovo uključivanje u turističku ponudu;
- *Zapošljavanje većeg broja članova domaćinstva* pružanjem usluga turistima koji borave kod domaćina;
- *Ostvarivanjem nevidljivog izvoza* kroz plasiranje viška proizvoda seoskog domaćinstva (poljoprivredni proizvodi, meso, mleko, voće, povrće i sl.);
- *Plasman proizvoda domaće radinosti* (vez, pletivo, rezbarenje, narodne nošnje, umetnički predmeti naivaca i sl.) i samim tim očuvanje običaja i povratak starih zaboravljenih zanata;

- Stvaranje mogućnosti za *povratak stanovništva* u deo napuštenih sela i domaćinstava i njihova revitalizacija;
- *Proširenje osnova razvoja turizma* i povećanje prihoda od ove delatnosti;
- *Očuvanje kulture i tradicije*. Zbog važnosti koju kultura i tradicija imaju za posetioce, ruralni turizam može imati značajnu ulogu u obezbeđivanju njihovog dugoročnog očuvanja. Kultura i tradicija u Bačkoj ima naglašenu potrebu za očuvanjem. Mnoge etničke zajednice i pored ukupnih napora države i samih zajednica polako gube svoje specifičnosti. Pored doprinosa očuvanju kulture i tradicije srpskog naroda, kao dominantnog na području Bačke, ruralni turizam to može činiti i za svaku posebnu etničku grupu.

Ono što je važno naglasiti je da je ruralni turizam na seljačkim gazdinstvima dopunska delatnost, i kao takav u mnogim zemljama uživa posebne beneficije koje ne mogu koristiti drugi vlasnici turističkih objekata u ruralnom prostoru. Takođe, interesantno je naglasiti da u mnogim zemljama razvijenog ruralnog turizma važi uslov da prihodi od turizma na seljačkim gazdinstvima ne smeju biti veći od prihoda poljoprivrede. Samim tim, posebnu pažnju treba posvetiti svim segmentima koji čine turistički proizvod u destinacijama ruralnog i etno turizma (Pavlović et al., 2009).

4. Zaključak

Ruralne oblasti imaju posebno mesto kao predeli izuzetnih vrednosti, kao ekološke oaze, osnova razvoja tradicionalne kulture i raznovrsnosti etno-kulturne baštine. Ruralni turizam predstavlja razvojni izazov. To bi trebale da budu aktivnosti sa kojima bi pojedinci, koji žive u ruralnim oblastima i žele da ostvare dodatne prihode i poboljšaju svoju ekonomski položaj, trebali da se bave. Interes treba da pokažu ne samo lokalne zajednice, već i Vojvodina, pa čak i cela Srbija. Turizam je jedna od delatnosti koja može imati značajan uticaj na ekonomsku, socijalnu, funkcionalnu i fizionomsku strukturu ruralnog prostora.

Na primeru Zapadnobačkog i Južnobačkog okruga Vojvodine pokazano je da poljoprivreda i turizam mogu obezbediti socio-ekonomski razvoj ruralnih područja i potpuno ostvarenje njihovih potencijala, te su platforma ekonomske diversifikacije u ruralnim zajednicama.

Nove razvojne koncepcije, posebno multifunkcionalna poljoprivreda i multifunkcionalni ruralni razvoj, treba da promovišu rezistencijalnu funkciju ruralnih područja, značaj očuvanja prirodne sredine i biodiverziteta, etno-ambijenta i drugo, što sve skupa čini i mala gazdinstva značajnim razvojnim subjektima ruralnih područja, nezavisno od mogućnosti komercijalizacije njihovih proizvoda i usluga.

5. Literatura

1. Andrić, N., Tomić, D., Tomić, G. (2010). Status and perspectives of development of rural tourism in the autonomous province of Vojvodina. In: L., Junancic, ed. Proceedings of the 118th EAAE Seminar *Rural development*:

- governance, policy design and delivery*. Ljubljana: Biotechnical Faculty, Zootechnical Department, pp. 611-621.
2. Bogdanov, N. (2007). *Mala ruralna domaćinstva u Srbiji i ruralna nepoljoprivredna ekonomija*. Beograd: UNDP.
  3. Jelić, S., Gligić Dumonjić, J., Kuzman, B. (2010). Serbian family households in respect to rural tourism development. *Economics of agriculture*, International scientific meeting: Multifunctional agriculture and rural development (V), II Book, str. 275-280. Belgrade.
  4. Nacionalni program poljoprivrede Srbije 2010-2013, nacrt. Beograd: Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, maj 2010.
  5. Okrugli sto "Ruralni turizam", izveštaj. Selo Guberevac, opština Knić, 9. oktobar 2010. godine. Udruženje Turizmologa Srbije.
  6. Pavlović, S., Štetić, S., Todorović M. (2009). Povezanost ruralnog i etno turizma. U: J. Plavša, ur. *Zbornik naučnog skupa 2 Savremene tendencije u turizmu, hotelijerstvu i gastronomiji*. Novi Sad: Prirodno-matematički fakultet, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, str. 13-16.
  7. Plan strategije ruralnog razvoja 2009-2013. Beograd: Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Februar 2009.
  8. Stankov, U. (2007). Mogućnosti kreiranja održivog ruralnog turizma u Bačkoj. U: Ž. Bjeljac, ur. *Zbornik radova Geografskog instituta "Jovan Cvijić" SANU*. Beograd: Geografski institut "Jovan Cvijić", str. 251-259.
  9. [9. http://www.selo.co.rs/listing_browse.php?sortby=city&&objecttype=Ku%C4%87e+u+selu](http://www.selo.co.rs/listing_browse.php?sortby=city&&objecttype=Ku%C4%87e+u+selu) (Sajtu pristupljeno 04. Avgusta 2015 godine)

AGRICULTURE AND TOURISM IN RURAL HOUSEHOLDS IN VOJVODINA

Demirović Dunja¹, Radosavac Adriana², Subić Jonel³

Summary

One of the primary tourism products of the Republic of Serbia (and Vojvodina) is tourism of rural areas or rural tourism. A number of negative economic, social and demographic consequences in these areas (one-way migration of villagers to the cities, unemployment, poverty, etc.) are the result of neglect of rural areas (towns, villages and farms) in the past. Agriculture has ceased to be the main driver of the rural economy, and it is necessary to act with the help of various activities based on the potential of rural areas, such as multicultural environment, favorable geographic position, preserved environment, the ability to produce healthy food, etc. In this paper, the authors give suggestions on how the linking of agriculture and various forms of tourism and tourist activities in the country can contribute to creating new business opportunities and to the development of rural areas. The authors conclude that tourism in rural areas is not used sufficiently as a means of activation and sustainable development of rural areas, although many of them have numerous socio-economic problems that could be resolved.

Keywords: agriculture, tourism, rural households, integral development, Vojvodina

Primljen/Received: 28.08.2015.

Prihvaćen/Accepted: 30.09.2015.

---

¹ Demirović Dunja, MSc, PhD student, University of Novi Sad, Faculty of Sciences, Department of Geography, Tourism and Hotel Management, Trg Dositeja Obradovića 3, Novi Sad, Serbia, Phone. +381642686290, e-mail: demirovic.dunja2@gmail.com.

² Radosavac Adriana, PhD, University Business Academy in Novi Sad, Faculty of Economics and Management, Cvećarska 2, 21000 Novi Sad, Serbia, phone. +38163271089, e-mail: adrianaradosavac@gmail.com

³ Subić Jonel, PhD, Institute of Agricultural Economics, Volgina 15, 11000 Belgrade, Serbia, e-mail: jonel_s@iep.bg.ac.rs